

Az állatkísérletek etikai vonatkozásai és törvényi szabályozása (Dr. Nagy Sándor)

1. Az állatkísérletek jelentősége

Az állatkísérletek jelentősége a tudományban igen nagy. Különösen vonatkozik ez az orvostudományi kutatásokra. Erről a területről azonban igen sok téves, félrevezető, hamis és káros információ van forgalomban. A következőkben a tudományos álláspontot ismertetjük, amely saját belső logikáján kívül erkölcsfilozófiai alapokon is nyugszik.

Az emberiség saját érdekében több célra használ fel állatokat. Ezek közül legalább kettő fennmaradásunkhoz elengedhetetlenül szükséges. Táplálkozásunkra szolgál az összes célra felhasznált állat több mint 95%-a, míg tudományos kutatások céljára csupán kevesebb mint 0.3%-a. Mint minden élőlény, az ember is elsősorban saját fájának érdekében cselekszik. Az evolúció folyamán azok a fajok maradtak fenn, amelyek a változó környezethez a legjobban tudtak alkalmazkodni. Az emberi faj egyedülálló, abban a tekintetben, hogy legfőbb adaptációs előnyünk a tudásunk és annak rendszerezett és ellenőrzött formája, a tudomány. A többi fajhoz hasonlóan, mi is fenn akarunk maradni. Ezért nem mondhatunk le legfőbb eszközünkről, tudásunk növeléséről: a tudományról. Legfontosabb kötelezettségünk ugyanis nekünk is saját fajunk irányában van.

A környező világ aktív megismerése az emberi léttől elválaszthatatlan tevékenység. Ennek egyik különösen fontos területe az élet és az élővilág kutatása. Az élettudományok által feltárt ismeretek egyaránt szolgálják az emberi egészség és életminőség javítását, az emberi faj és a bioszféra kölcsönhatásának megértését, a bioszféra egyéb fajainak a megismerését. Tekintve, hogy az életjelenségek csak élő szervezetekben tanulmányozhatók, az élettudományok nem nélkülözhetik az állatkísérletes módszert.

A továbbiakban az állatkísérleteknek elsősorban az orvostudományban betöltött szerepével foglalkozunk. Az orvostudomány az élettudományoknak olyan ága, amelynek célja az emberi egészség védelme, az emberi élet minőségének a javítása. E célt azáltal éri el, hogy tudományos alapját szolgáltatja az orvosi gyógyító és megelőző munkának. Az orvostudományt azonban korlátozza az az erkölcsi elv, hogy emberen *kísérleteket* nem, *vizsgálatokat* is csak korlátozottan, indokolt esetben és körültekintően lehet végezni. Az Orvosi Világszövetség által kiadott Helsinki Nyilatkozat értelmében az emberen végzett klinikai orvostudományi kutatásokat, így például új gyógyszerek kipróbálását előzetesen állatkísérletekben nyert adatokra kell alapozni.¹⁵

Állatok felhasználására szükség van az ugyancsak az emberi egészséget védő toxikológiai vizsgálatokban is. Környezetünkbe folyamatosan nagyszámú anyag kerül, amelyeket emberi szükségletek kielégítésére az ipar állít elő. Az új vegyületek kibocsátás előtti toxikológiai tesztelése elengedhetetlenül szükséges a társadalom védelme szempontjából.

Állatokon végzett kísérletek nemcsak közvetlen gyakorlati (például gyógyító, vagy mérgezést megelőző) célokat szolgálnak. Alap kutatások eredményei, amelynek révén megismerjük az élő szervezetek működését és az élőlényekben található anyagok jellemzőit, gyakran csak hosszabb idő múlva hasznosíthatók a gyakorlatban. Ez igaz a tudományos alap kutatások bármely területére. Nyilvánvaló azonban ilyen kutatások szükségessége, mert ezek alapozzák meg az alkalmazások lehetőségét.

Mozart, az emberiség ismert történetének valószínűleg legnagyobb gényusa 1791-ben halt meg. A neves történelmi személyiség Nagy Sándor macedón uralkodó 2114 évvel korábban. Mindketten idő előtt harmincas éveikben. Kevesen gondolnának arra, hogy e két ember halála között párhuzamot lehet állítani. Ma úgy látjuk, hogy betegségük nagy valószínűséggel megelőzhető, gyógyítható, de legalábbis kezelhető lenne, ha ma élnének. Témánk szempontjából azonban fontosabb, hogy ezek a lehetőségek mind a két férfi esetében haláluk idején egyformán korlátozottak voltak, vagyis két évezred alatt a gyógyítás és az

alapját képező orvostudomány szinte semmit sem fejlődött. Ez a fejlődés lényegében csak a 19. században kezdődött el és mai tudásunk mintegy 80%-át csak 1800 után szereztük, több mint 50%-át pedig 1900 óta.¹⁶

Ennek a tudásnak jelentős részét állatkísérletes kutatásoknak köszönhetjük, amelyek tulajdonképpen a 19. században kezdődtek el. Itt egy figyelemre méltó párhuzam, sőt oki összefüggés állapítható meg. Az orvosok felismerték, hogy kevés remény van hatékony gyógyító eljárások alkalmazására, ameddig meg nem ismerjük az egészséges és a kóros élő szervezet működését. Elindultak tehát az állatkísérletes kutatások, amelyek igen nagy eredményeket hoztak. Kevesen tudják például, hogy a gyermekágyi szepszis racionális megelőzését kidolgozó Semmelweis Ignác maga is végzett állatkísérleteket. 1850 után a mikrobiológia kialakulásában nélkülözhetetlen volt állatok felhasználása.

Talán legszemléletesebben az mutatja az állatkísérletek jelentőségét, hogy napjainkig az először 1901-ben kiadott orvosi Nobel díjak mintegy 75%-át ilyen kísérleteket alkalmazó kutatásoknak ítélték oda. Néhány, korántsem teljességre törekvő, példát a következőkben sorolunk fel (zárójelben a felhasznált állatok faja).

1901 Behring: a diftéria elleni védőoltás kidolgozása (tengerimalac).

1902 Ross: a malária kórokozója életciklusának megértése (galamb).

1912 Carrel: az érsebészeti és szerv transzplantációs sebészeti technikák kifejlesztése (kutya).

1923 Banting és MacLeod az inzulin és a cukorbetegség mechanizmusának felfedezése (kutya, nyúl, hal).

1939 Domagk: az első hatásos antibakteriális szer előállítás (egér, nyúl).

1945 Fleming, Chain és Florey: a penicillin felfedezése (egér).

1952 Waksman a streptomycin, a tuberkulózis első gyógyszerének felfedezése (tengerimalac).

1954 Enders, Weller és Robbins a járványos gyermekbénulás (poliomyelitis) vírusa tenyésztésének megoldása, ami elvezetett a védőoltáshoz. (majom, egér).

1987 Tonegawa: az ellenanyag szintézis alapvető mechanizmusainak megértése (egér embrió).

1999 Furchgott, Ignarro és Murad: a nitrogén monoxid keringési rendszerben játszott alapvető szerepének felfedezése (nyúl, tengerimalac, szarvasmarha).

2. Állatvédő - tudományellenes mozgalmak

Ezeknek a mozgalmaknak a kezdete egybeesik az állatkísérletes kutatásoknak a 19. században való elterjedésével. Az első ilyen mozgalom megalapítása Frances Power Cobbe (1. ábra) egy idősebb angol hajadon nevéhez fűződik. Ő turistaként 1863.-ban Olaszországban tartózkodva tudomást szerzett Maurice Schiff professzor kutyákon végzett élettani kísérleteiről Firenzében és egy petíciót szerkesztett, amelyben a professzort felszólította a kísérletek abbahagyására és amelyet aláíratott az akkor a városban élő angol közösség több tagjával. A tudománytörténészek ezt az eseményt tartják az állatkísérletes kutatások elleni első szervezett tiltakozásnak.

1. ábra Frances Power Cobbe

Cobbe Angliába visszatérve írásokat kezdett publikálni és támogatókat próbált szerezni befolyásos emberek között, egyebek között a parlamentben is. 1875-ben megalapította az első „antivivisekciós” társaságot, amely ma is létezik és Lord Caernarvon támogatásával elérte, hogy a parlament elfogadta az első állatvédelmi törvényt. Londoni orvosok és fiziológusok egy csoportja lobbit alakított a törvény megváltoztatására, amelyhez megnyerték tekintélyes szervezetek támogatását, ezek között volt a British Medical Association és a General Medical Council is. Sikerült módosítani a törvény szövegét, amelyet végső formájában 1876-ban fogadtak el és amely kilenc lényeges korlátozást tartalmazott az állatkísérletekkel kapcsolatban, de ezek közül hat alól felmentést lehetett kapni.

Az angol példa nyomán más országokban is alakultak állatvédő egyesületek, amelyek váltakozó intenzitással működtek a következő évtizedekben, tevékenységük azonban az 1960-as évektől jelentősen felerősödött. Sajnálatos módon jelentős részüknél már a 19. századi megalakulásuk óta észlelhető egy összefonódás a tudományellenes irányzatokkal. 1875-ben egy bizonyos Sir George Duckett a következő kijelentést tette Angliában: "Az orvostudomány valószínűleg elérkezett végső határáig és semmit sem tudhat meg és semmit sem nyerhet élő állatokon való kísérletek megismétlésével". Azóta az állatkísérleteket alkalmazó orvostudomány az antibiotikumokat, a védőoltásokat, a szervek átültetését, a cukorbetegség kezelésére szolgáló inzulint, a szívsebészetet és hatékony gyógyszerek sokaságát adta az emberiségnek, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Duckett kijelentésének értékét ezek fényében kell vizsgálni.

A tudományellenesség, amely egyike az irracionális irányzatoknak, a 20. században egyes filozófusok kedvenc játékává vált, akik az emberiség problémáiért a tudományt próbálták felelőssé tenni. Ez természetesen nincs így és végképpen nincs így az orvostudomány esetében, amely a betegségek, a szenvedés és a halál ellen küzd. Nem volna szükség szerű ezért, hogy az ugyancsak humánus indíttatású állatvédő mozgalmak a tudományellenességgel társuljanak. Annál is kevésbé kellene, hogy ez így legyen, mert az élettudományokkal foglalkozó kutatók hivatásukból következően tisztelnek minden életet és szeretik az állatokat, még akkor is, ha az emberek - de hozzátehetjük, sok esetben az állatok - érdekében is végzett kutatásaikban állatok feláldozására kényszerülnek. Több mint 70 olyan gyógyszer ismeretes, amelyet emberek és állatok gyógyítására egyaránt alkalmaznak. A poliomyelitis, vagyis járványos gyermekbénulás néhány évtizeddel ezelőtt még rettenetes betegség volt. A legyőzését lehetővé tevő védőoltás kifejlesztéséhez majmokat kellett felhasználni. Amikor azonban a védőoltás elkészült, vele nemcsak ezt a szülők rémét jelentő

betegséget sikerült szinte teljesen kiküszöbölni, de az Afrikában élő ismert állatvédő Jane Goodall csimpánzeit is ezzel oltották be, amikor a majomkolóniát poliomyelitis fenyegette.

Az állatkísérletes kutatások ellenzői két érvrendszert használnak éspedig egymás mellett: egy utilitarista más néven haszonelvű, valójában azonban filozófiailag itt vulgáris utilitarista érvelést; (magáról a valódi utilitarista filozófiáról l. a 4. részt) és egy morális (vagy erkölcsi alapú) érvelést. Érdekes módon sokan nem veszik észre, hogy a kettő egyszerre nem alkalmazható. A vulgáris utilitarista alapon ellenzők szerint az ember és az állatok közötti különbségek olyan nagyok, hogy az állatokon nyert eredmények nem alkalmazhatók az emberre. A tudomány története számtalanszor megcáfolta már ezt az állítást. Valójában az emberi és az állati szervezet lényegileg nagyon hasonló. Ezért lehetséges állatokon nyert eredményeket emberen alkalmazni. Azt feltételezni, hogy a szerte a világban dolgozó sok ezer kutató munkája értelmetlen és például az orvosi Nobel díjak közel háromnegyedét hiábavalóságokért adták ki, enyhén szólva naivitás.

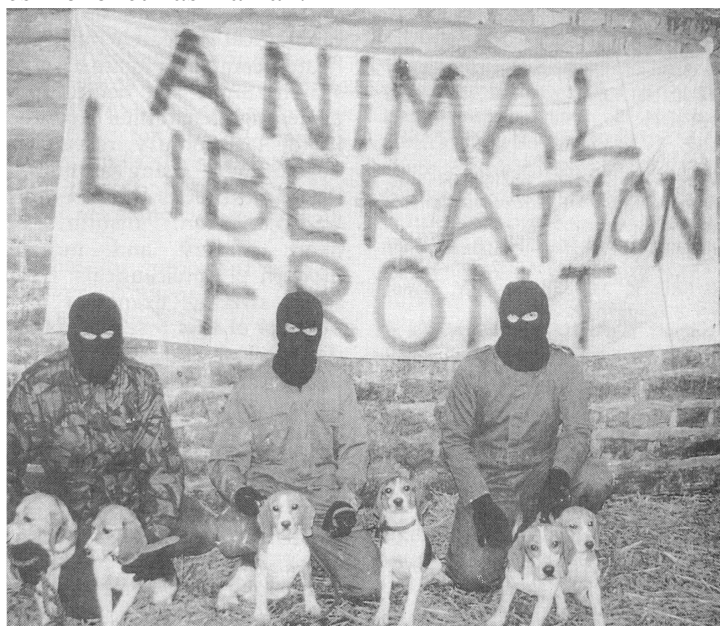
A morális alapon érvelők azt mondják, hogy állatok felhasználása a tudományban egyszerűen erkölcsileg rossz, mert nincs jogunk állati életek elvételére az emberek érdekében. Ennek az érvelésnek az erkölcsi alapjánál azonban nem gyengébb, sőt erősebb az az erkölcsi alap, amelyen az orvostudomány áll, amely azt a hatalmas emberi szenvedést igyekszik enyhíteni, amit a betegségek jelentenek az emberiség számára. Az orvostudomány fejlődéséhez pedig az állatkísérletes kutatások nélkülözhetetlenek. Figyelembe veendő, hogy ezekre a kutatásokra az emberiség által felhasznált összes állat töredékszázalékát fordítják csupán világszerte.

A vulgáris utilitarista ellenző érvelést gyakran morális érvekkel egészítik ki elfeledkezve arról, hogy a kettő egymással nem egyeztethető össze. Elvileg ez a fajta utilitarista érvelés azt állítja, hogy ez ilyen tevékenység (tudniillik az állatkísérletes kutatás) haszontalan, ezért abba kell hagyni. Ha bebizonyosodna, hogy ez nincs így, akkor erkölcsi alapon elvileg nem ellenezné. Ha viszont erkölcsi alapról bírál valaki, akkor vulgár-utilitarista (vagyis haszonelvű) érvelésre nincs szükség, mivel az erkölcsi elvek magasabbrendűek. Egy hipotetikus példával megvilágítva: ha valaki az embereken végzett kísérleteket propagálná (mint ahogy azok a náci Németországban meg is történtek), az teljesen nyilvánvalóan erkölcsi alapon elfogadhatatlan volna, annak ellenére, hogy tisztán vulgár-utilitarista alapon ez ellen semmi kifogást nem lehetne emelni. Nyilvánvaló, hogy a két érvelést nem lehet összekapcsolni.

Az állatvédő mozgalmakra kezdettől fogva az volt jellemző, hogy aránytalanul nagy figyelmet fordítottak a tudományos célra felhasznált állatok sorsára és ehhez képest sokkal kevesebbet az egyéb célokra használt állatokéra annak ellenére, hogy utóbbiak száma több nagyságrenddel magasabb az előbbiekéénél. Ezt az aránytalanságot mutatja be az a tanulmány, amelyben a kutatók az Egyesült Államok földművelésügyi minisztériumának állatok éves felhasználására vonatkozó hivatalos statisztikai adataira támaszkodva megvizsgálták, hogy az állatvédők által publikált irodalom milyen viszonylagos terjedelemben foglalkozik az egyes állatfelhasználási területekkel. A vizsgálat módszere az volt, hogy az állatvédők által legfontosabbnak tartott 25 könyv minden egyes oldalára vonatkozóan megállapították, hogy az melyik területtel kapcsolatban fejez ki aggályt, illetve tiltakozást. Az eredmény röviden a következő volt. Az 1989. évben az USA állatfelhasználási arányai (az összesen felhasznált állatszám százalékában) a következők voltak: emberi élelmezésre 96.5%, vadászat 2.6%, gyepmesteri telepeken megölt 0.4%, tudományos és oktatási célra 0.3%, prémruházat 0.2%. Ezek a hivatalos statisztikai adatok. Ezzel szemben az állatvédő publikációkban az aggályt-tiltakozást kifejező oldalak aránya a következő volt: emberi élelmezés 30.6%, vadászat 2.3%, gyepmesteri telepeken kiírtott 2.3%, prémruházat 0.8%, tudományos és oktatási cél 63.3%. Az aggály-tiltakozás %-ot a tényleges felhasználás %-kal osztva a következő (aggály) hányadosokat kapjuk: élelmezés 0.32, tudományos cél 211.00.¹⁷ Látható tehát az óriási

aránytalanság, amely a ráfordított figyelem és a tényleges tevékenység méretei között fennáll. Ennek háttérében az állatkísérletekkel kapcsolatos hiteles tájékoztatás elégtelenségén alapuló érzelmi tényezők állnak.

Ma a különböző országokban számos állatvédő mozgalom létezik. Ezeknek a spektruma a mérsékelttől a szélsőségesig (állatvédő terrorizmus) terjed (**2. 3. 4. ábra**). Egy tekintetben megegyeznek: valamennyi korlátozni, vagy betiltatni kívánja az állatkísérletes kutatásokat. A mérsékelték a törvényi úton való korlátozást kívánják elérni, ezekkel a kutatói társadalom lehetségesnek tartja az együttműködést egy ésszerű szabályozás keretében. A szélsőséges csoportokkal nem lehetséges az együttműködés, mivel azok törvénytelen eszközöket használnak.

2. ábra. Az Állatfelszabadító Front

3. ábra Kutató bombamerényletben megsérült autója

4. ábra Állatkísérletek ellen tüntetők

Az állatvédők számának növekedése az utóbbi évtizedekben kapcsolatban van a televíziós csatornák szaporodásával, mivel számos csatorna kizárólag az állatokkal foglalkozik, bemutatva sok faj valóban különleges képességeit. A városlakó emberek egy része kizárólag ezekből szerzi állatokra vonatkozó információit, mivel saját tapasztalata nincs, illetve akiknek van, az túlnyomórészt házi kedvenceikre főleg kutyájukra, esetleg macskájukra korlátozódik. Ezekkel kapcsolatban igen erős érzelmi kötődések jöhetnek létre. Különösen jelentősek lehetnek ezek a kötődések, magányos vagy emberi kapcsolataikban frusztrált, sok esetben mizantróp egyének esetében. Idézet Ingrid Newkirk ismert aktivistától: „Nem vagyok morózus ember, de legszívesebben nem volnék itt. Nem tisztelem az életet, csak annak egyedeit. Legszívesebben egy üres helyet látnék ott, ahol vagyok. Ez csak dumának tűnik, de legalább nem okoznék kárt semmiben”.¹⁸ Az állatvédők között számos ilyen ember található. Egy másik jelentős tényező az ún. „Walt Disney effektus” ami a rajzfilmek kedves, antropomorf megjelenésű és emberi érzelmeket mutató, de a valós helyzettől távol álló állatfiguráinak tulajdonítható.

Az érzelmi tényezőkön alapuló aktivitás azután különböző formákat ölthet különböző egyéneknél. Sajnálatos, ha ez erőszakos cselekedetekben nyilvánul meg. Hazánkban ez szerencsére még nem történt meg (fenyegetések már voltak), de más országokban már igen. Néhány évvel ezelőtt az Egyesült Államok szenátusa által elrendelt vizsgálat több százmillió dolláros kárt mutatott ki állatokat használó létesítményekben, köztük kutató laboratóriumokban való betörések, az ezekben történt rombolások, gyújtogatások következtében. Több ezerszámmal engedtek szabadon laboratóriumi állatokat, bizarr módon olyanokat is, amelyek a szabadban való életre nem alkalmasak és hamarosan elpusztultak.

Néhány példa szélsőséges kijelentéseikre. Ingrid Newkirk (alapító, *People For The Ethical Treatment of Animals* = PETA, Magyarországon is működő szervezet): „Csodálom, hogy az összes laboratórium még nem égett földig. Ha bátrabb volnék, meggyújtanék egy gyufát”.¹⁹ Ugyancsak ő: „Az állatfelszabadítók szerint nincs ésszerű alapja azt mondani, hogy az embernek különleges jogai vannak. Egy patkány, egy sertés, egy kutya és egy fiú egyenlők. Mind állatok”.²⁰ Michael Fox (alelnök, *The Humane Society*): „Egy hangya és az én gyermekem élete egyforma megfontolást érdemel”.²¹ Alex Pacheco (elnök, PETA): „Gyújtogatás, rombolás, betörés és lopás elfogadható bűnök, ha az állatok érdekében történik”.²² Dan Matthews (szóvivő, PETA, arra a kérdésre, hogy milyen következményei lennének, ha abbahagynák az állatkísérleteket): „Először is ne légy beteg hapsikám” (finomított fordítás).²³ Jerry Vlasak (*Animal Liberation Press Officer*): „Nem hiszem, hogy

túl sok kutatót kellene megölni, 5, 10, 15 emberi életért cserébe megmenthetnénk 1, 2, 10 millió állati életet”.²⁴

Az állatvédő mozgalmak aktivistái nagy általánosságban három irányban fejtik ki tevékenységüket az állatkísérletes kutatásokkal szemben (egyéb, sokszor jogos, állatvédelmi tevékenységük nem tárgya ennek a fejezetnek). Ezek a következők: **a.)** erkölcsfilozófiai érvelések, **b.)** az állatkísérletekkel kapcsolatos tények hamis beállítása és **c.)** vandalizmus, megfélemlítés és terrorcselekmények. A mérsékelt, a kutatói közösséggel való együttműködésre alkalmas csoport kizárólag az **a.)** csoportba tartozó módszereket alkalmaz. A továbbiakban csak ezzel a területtel foglalkozunk.

3. Vannak-e jogaik az állatoknak?

Erkölcsfilozófiai alapokra hivatkozó, állatkísérleteket elítélő nézeteknek két irányzata van. Az egyik szerint az állatkísérletek helytelenek, mert megsértik az állatok *jogait*.²⁵ A másik nézet szerint azért, mert érző lényeknek sok, elkerülhető szenvedést okoznak.²⁶ Egyik érvelés sem helytálló. Az első a jogok hibás felfogásán alapul, a második a következmények hibás kiszámításán.

Ahhoz, hogy megérthessük, hogy vannak-e jogaik az állatoknak foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogy valójában mi is a jog? A jog, helyesen értelmezve, egy követelés (igény), amelyet az egyik fél a másikkal szemben támaszt. Akivel szemben támasztják az lehet egy személy, egy közösség, vagy (esetleg) az egész emberiség. A jogok tartalma igen változatos lehet: kölcsönök visszafizetése, munkavállalók diszkriminációmentes foglalkoztatása, a szólásszabadságba való be nem avatkozás az állam részéről stb. Ahhoz, hogy bármilyen jogot helyesen értelmezhesünk tudnunk kell, hogy *ki* támasztja azt, *kivel szemben* és *mi a tartalma*?

Bonyolítja a helyzetet, hogy a jognak különböző forrásai lehetségesek. Egyes jogok az alkotmányból és a törvényből származnak (pl. egy megvádoltnak joga van bírósági tárgyalásra), más jogok az erkölcsben gyökereznek, de törvényi igényt nem támaszthatnak (pl. jogom arra, hogy megtartsad a nekem tett ígéretedet), ismét más jogok mind az erkőlcsből, mind a törvényből erednek (pl. az a jogom, hogy ne lopjanak meg, vagy fizikailag ne támadjanak meg).

A jogok különböző forrása és tartalma valamint az, hogy ki támasztja kivel szemben szövevényes hálót alkot. Az azonban világos, hogy a jog végső soron az erkőlcsön alapul és minden esetben olyan követelésről van szó, amely morális cselekvők (morális ágensek) közösségében keletkezik. Jogok csak olyan lények között támadnak és védhetők meg, akik morális követeléseket támasztanak, vagy támaszthatnak a másikkal szemben. A jogok birtokosai ezért személyek, emberi lények.

Csupán emberek számára merülnek fel tisztán erkőlcsi döntések, csak ők – és semmiképpen sem patkányok, macskák vagy egerek – fektetnek le erkőlcsi törvényeket a maguk és mások számára. Az állatoknak nincs meg a képességük a morális mérlegelésre. Nem olyan lények, amelyek morális követeléseket támaszthatnának, vagy ilyenekre reagálnának. Az állatoknak tehát nincs és nem is lehet joguk. A jogok birtokosainak fel kell ismerniük az esetleges konfliktusokat, amelyek a saját érdekeik és a között állnak fenn, ami helyes. Amikor tehát kísérleteket végzünk állatokon nem sértjük meg jogaikat, mert ilyenek nincsenek (bár nem tartozik tárgykörünkbe, de ugyanez a helyzet, ha állatokat táplálékként fogyasztunk el).

Ebből azonban semmiképpen sem következik az, hogy erkőlcsileg szabadok vagyunk abban, hogy bármit megtehesünk az állatokkal. Távolról sem. Az állatokkal való kapcsolatunkban, mint ahogy más emberekkel való kapcsolatunkban is vannak kötelezettségeink, amelyek nem származnak velünk szembeni, jogra alapozott követelésekből. A jogok kötelezettségekkel járnak, de sok dolog, amit meg kell tennünk nem kapcsolatos

mások feljogosítottságával. A jogok és a kötelezettségek nem egymás fordítottjai, ezt feltételezni súlyos hiba volna.

Néhány példa segít megérteni az előzőeket. Belső elkötelezettségből erednek például orvosok kötelezettségei betegeik iránt, ami nem csupán a betegek jogaiból következik. Tanároknak is vannak ilyen kötelezettségei tanítványaik iránt. Felnőtteknek különös gondosságot kell tanúsítani, ha gyermekekkel játszanak (pl. futballoznak). Még kisgyermeknek is vannak kötelezettségeik ajándékba kapott kedvenc állataik iránt. Szülőknek gyermekeikhez fűződő kapcsolatából eredhet elkötelezettségük arra, hogy fizessék azok egyetemi tanulásának költségeit, vagy nyelvi, zenei stb. különóráik díját, ha erre képesek, még ha a gyermeknek formálisan nincs is joga ezt követelni. Kötelezettséget érezhetek valaki iránt, aki nagy jót tett velem.

Kevesen tagadják azt a kötelezettségiünket, hogy az állatokkal emberségesen viselkedjünk. Az, hogy emberségesen viselkedünk velük szemben, nem jelenti azonban azt, hogy az állatokat emberként kezeljük. Emberek között is vannak olyanok, akik erkölcsi mérlegelésre képtelenek (pl. agykárosodottak, kómában levők, szenilisek) ők mégsem vesztik el jogaikat. Az erkölcsi mérlegelésre való képesség, amely az embert az állattól megkülönbözteti nem egy szűrő, amellyel egyenként osztályozzuk az embereket. Az olyan személyeket, akik valamilyen kórállapot miatt nem tudják teljesen gyakorolni erkölcsi funkcióikat nem vetjük ki a morális ágensek (emberek) közösségéből. Itt embervoltunk lényegéről van szó. Embervoltunk lényegéből következik, hogy emberen kísérleteket nem lehet végezni, vizsgálatokat is csak önkéntes beleegyezéssel. Állatok lényegi mivoltukból eredően nem adhatnak vagy nem tagadhatnak meg önkéntes beleegyezést és nem hozhatnak erkölcsi döntéseket. Amit a magatehetetlen beteg emberek elvesztettek azt az állatok sohasem birtokolták.

Állatok néha bámulatos képességeket mutatnak. Tanulás, ösztönök, intelligencia hozzájárulnak egy faj túléléséhez. Erkölcsi közösségekben való tagság azonban lehetetlen számukra. Erkölcsi cselekményekben megkülönböztetünk egy belső és egy külső dimenziót. A törvény csak akkor beszél büntényről, ha a bűnös cselekedet, *actus reus* bűnös szándékkal (elmével) párosul, *mens rea*. Állat ezért bünt sem követhet el, állatokat bíróság elé állítani (a középkorban előfordult) primitív tudatlanság jele. Van-e joga az oroszlánnak megenni egy zebracsikót? Van-e joga egy zebracsikónak ahhoz, hogy az oroszlán ne egye meg? Ezek értelmetlen kérdések. Az ilyen kérdések hibásan a jogra hivatkoznak ott, ahova az nem tartozik. Akik az állatkísérletes orvosi kutatásokat az „állati jogokra” hivatkozva ítélik el, ugyanezt a hibát követik el.

4. Van-e erkölcsi alapunk állatok felhasználására a tudományban?

Az állatkísérletek egyes ellenzői, elhagyva az állatok jogaira való hivatkozást, az állatok által érzett fájdalomra és stresszre hivatkoznak. Ők azt mondják, hogy tartózkodnunk kell, amennyire lehetséges, hogy fájdalmat okozzunk. Ez tulajdonképpen Jeremy Bentham 18. századi angol filozófus nézeteire támaszkodik²⁷ (5. ábra). Szerinte a világban jelenlevő összes szenvedést („*pains*”) csökkenteni, az örömet, jólétet („*pleasures*”) pedig növelni kell. Ez az általa alapított filozófiai utilitarizmus alaptétele. Az állatkísérletekre alkalmazva, azok ellenzői gyakran idézik azon kijelentését (lovakkal, kutyaikkal kapcsolatban), mely szerint „Nem az a kérdés, hogy tudnak-e gondolkodni, tudnak-e beszélni, hanem az, hogy tudnak-e szenvedni?” Az állatok tudnak szenvedni és kétségkívül nem szabad, hogy szükségtelenül szenvedjenek. Az a kritika azonban, amely ezekből a kétségbevonhatatlan premisszákból kiindulva kétségbe vonja az állatkísérletek helyességét két súlyos hibát követ el: egyformán ítéli meg az állati és az emberi szenvedést és hibásan számítja ki az állatkísérletek abbahagyásának következményeit.

5. ábra Jeremy Bentham

Az első hiba, amelyet ezen nézet terjesztői elkövetnek az, hogy minden érző lénynek egyforma morális státust tulajdonítanak. Ezen kritikusok szerint morális szempontból nincs különbség állatok és emberek által elszenvedett fájdalom között. Szerintük, aki tagadja ezeket a különbségeket és jogosulatlanul előnyt biztosít egyik fajnak a másik felett, az „szpecieszista”. Ennek a nézetnek prominens képviselője Peter Singer.²⁶ Szerinte a „szpecieszista” a rasszistához, vagy az ún. ’szexistához’ hasonlítható. A rasszista saját rasszának érdekeit más rasszoké elé helyezi, a szexista pedig a nemek egyenlőségének elvét sérti meg.

Ez az érvelés alapvetően rossz és elutasítandó. A rasszizmusnak semmiféle racionális alapja sincsen. Az, hogy emberek különböző fokú tiszteletet érdemelnének pusztán azért, mert egyik vagy másik rasszhoz tartoznak alapvetően igazságtalan és nagy erkölcsi rombolást jelentő téves eszme, amely már szörnyűségeikhez vezetett. Elítélendő az ún. ’szexizmus’ is.

A fajok között azonban, pl. az embert a macskával vagy patkánnyal szembeállítva, a morálisan értékelhető különbségek óriásiak. Az ember foglalkozik morális mérlegeléssel, az ember morálisan *autonóm* (Kant), tagja morális közösségeknek, amelyek jogos követeléseket elismernek saját érdekeikkel szemben. Az embereknek vannak jogaik, erkölcsi státusuk nagyban különbözik a macskák vagy a patkányokétól.

A „szpecieszista” jelző önmagában még elfogadható lenne is, de a rasszizmushoz való hasonlítása alattomos és botrányos. Minden erkölcsi megítélésnél szükséges figyelembe venni azon élőlények alapvető jellegét, akikre kötelezettségeink vonatkoznak. Ha mindenfajta (gerinces) élőlényt egyformán kell kezelünk, akkor, egy hipotetikus példában egy kutatási program elbírálásánál abból kiindulva, hogy egy rágcsáló és egy ember által érzett fájdalom egyformán számít, arra kellene következtetnünk, hogy vagy (1) sem az emberek, sem a rágcsálók nem rendelkeznek jogokkal, vagy (2) a rágcsálóknak ugyanazok a jogaik, mint az embereknek. Mindkét alternatíva abszurd. Mégis, ha a fajok morális egyenlőségének álláspontjára helyezkednénk egyiket vagy a másikat el kellene fogadnunk.

Embernek, más emberek iránt egy bizonyos morális tisztelettel (elismeréssel) tartoznak, amelyet állatoknak nem adhatnak meg. Egyes embereknek (orvosok és kutatók) fő elkötelezettsége életükben az, hogy más embereket meggyógyítsanak, a betegségek, a szenvedés és a halál ellen küzdjenek a tudományra alapozott tevékenységükkel. Ezen kötelezettségük teljesítése sok állat feláldozásával járhat.

Ha a kutatóorvosok, élettudományi kutatók abbahagynák munkájukat azért, mert arra a meggyőződésre jutnának, hogy nem tehetik meg az állatokkal azt, amit az emberek szolgálata megkíván tőlük, akkor valójában nem teljesítenék hivatásukat. Ez óriási szerencsétlenség lenne. Ekkor megvalósulna Ingrid Newkirk-nek a korábbiakban idézett kijelentése („...*a rat is a pig is a boy...*”). Még ha igaz volna is – ahogyan biztosan nem az – hogy minden élőlény fájdalmát egyformán kell számba venni, egy következetes utilitarista számítás megköveteli, hogy mérlegeljük az összes következményét annak, ha használunk és annak is, ha nem használunk állatokat a kutatásokban. Láttuk, hogy azok az ellenzők, akik az ú.n. állati jogokra hivatkozva azt állítják, hogy a kutatások jótékony eredményei ellenére is a jogok elsőbbséget élveznek az érdekekkel és az előnnyel szemben, hibás úton járnak. De az utilitarista alapon érvelőknek is – amely elmélet a mindenki számára hosszú távon megvalósítható legtöbb jó és legnagyobb érdek alapján áll – figyelembe kell venni, az állatkísérletes kutatások abbahagyásának káros következményeit, valamint az ezekkel elért és a csak ezekkel elérhető előnyöket. Az előnyök óriásiak. Rettenetes betegségek kiküszöbölése, az élettartam megnövelése, szörnyű fájdalmak enyhítése, az életminőség javítása (emberek és állatok számára) olyan hatalmas jótétemények, amelyek, ha következetesen figyelembe vesszük őket, nemhogy alátámasztanak ezen ellenzők következtetéseit, hanem éppenséggel azok fordítottjához vezetnek bennünket, vagyis: *nem használni állatokat az élettudományi kutatásokban utilitarista filozófiai alapon erkölcsileg helytelen.*²⁸

Ha Bentham terminológiáját alkalmazva mérlegeljük az összes hasznót (jóétet: „*pleasures*”) és az összes szenvedést („*pains*”) ami az állatkísérletekkel kapcsolatos, nem szabad elfelejtenünk a mérleg serpenyőjébe helyezni mindazt a szörnyű szenvedést, ami a múltban létrejött volna, ami a jelenben sújtana, és ami a jövőben jelentkezne, ha nem történtek volna állatkísérletek. A mérlegelésben nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a megjósolható előnyöket az emberi és állati jólét vonatkozásában, amelyeket nagy valószínűséggel elérünk a jövőben, de amelyeket nem érnénk el, ha most abbahagynánk a kísérleteket.

A kutatók ritkán érzéketlenek az iránt a szenvedés iránt, amit kísérleti állataik éreznek, sőt ezeket minden eszközzel (a kísérletek eredményessége érdekében *is*) minimalizálni igyekeznek. A kutatások ellenzői gyakran érzéketlenek az általuk elérni kívánt (egészen a betiltásig terjedhető) korlátozások kegyetlen következményei iránt. Mérhetetlen számú ember szenvedne súlyosan a jövőben eme jószándékú, de rövidlátó könyörületesség miatt. Ha az emberek és az állatok közötti morálisan értékelhető különbségeket, valamint az összes hosszú távú következményt figyelembe véve mérlegelünk, a mérleg nyelve igen nagymértékben a kutatások javára billen.

5. Az állatvédelmi törvény

Magyarországon állatvédelmi, állatkínzást tiltó jogszabályok a 19. század vége óta léteztek. Átfogó, számos területet magába foglaló állatvédelmi törvény azonban csak 1998. óta. Ez az 1998. évi XXVIII. törvény, „Az állatok védelméről és kíméletéről”, amely kiemelt terjedelemben foglalkozik az állatkísérletekkel. Számos kapcsolódó jogszabálya közül ehhez a területhez köthető a 243/1998 (XII.31.) kormányrendelet, „Az állatkísérletek végzéséről”; a 36/1999 (IV.2.) FVM-KÖM-GM rendelet, „A kísérleti állatok tenyésztésének, tartásának, szállításának stb. szabályairól” valamint a 10/1999 (I.27.) FVM rendelet, „Az állatvédelmi tanácsadó testületről”.

A magyar törvény még hazánknak az Európai Unióhoz (EU) való csatlakozása előtt lépett hatályba, de elkészítésében figyelembe vették az EU vonatkozó ajánlását. Ezt az Európa Tanács 1986-ban hozott, azóta módosított 123. konvenciója tartalmazza.²⁹

Az állatkísérletek szempontjából a törvény lényege, hogy azokat csak engedéllyel szabad végezni. Engedéllyel kell rendelkeznie annak az intézménynek, ahol az állatkísérlet

történik. Ilyen intézményekben Munkahelyi Állatkísérleti Bizottságot (MÁB) kell alakítani. Engedéllyel kell rendelkezni a kutatási programnak, valamint az abban résztvevőknek. Az engedélyek határozott időre szólnak. Az engedélyeztetési folyamat láncolata a következő. A kutatási program vezetője a MÁB-nak nyújtja be kérelmét, amely azt elbírálja, majd ha alkalmasnak találja, *jóváhagyja*. A jóváhagyott kérelem az országos jellegű Állatvédelmi Tanácsadó Testület (ÁTT) tagjaiból választott Állatkísérleti Tudományos Etika Tanács (ÁTET) elé kerül, amely azt engedélyezésre *javasolja*, módosításra visszaküldi, vagy elutasítja. Az engedélyezésre javasolt programot a területileg illetékes Megyei Állategészségügyi és Élelmiszer Ellenőrző Állomás, mint hatóság *engedélyezi*. Ugyanez a hatóság végzi az állatkísérleti intézmények, létesítmények és programok *ellenőrzését* is.

A törvény értelmében állatkísérlet kizárólag a következő célból végezhető: *a)* az ember, a gerinctelen és gerinces állatok vagy növények betegségének, kóros egészségi állapotának, rendellenességének megelőzése, felismerése és gyógyítása, ideértve a gyógyszerek, vegyi anyagok és más termékek termelését, minősítését, hatékonyságának, illetve ártalmatlanságának vizsgálatát; *b)* az ember, a gerinctelen és gerinces állatok vagy növények élettani állapotának feltárása, vizsgálata, szabályozása vagy módosítása; *c)* a környezet védelme; *d)* tudományos kutatás; *e)* oktatás és gyakorlati képzés; *f)* igazságügyi orvostani vizsgálatok; *g)* speciális kísérleti állatok tenyésztése.

Állatkísérlet kizárólag olyan felelős személy vezetésével végezhető, aki külön jogszabályban meghatározott végzettséggel és gyakorlattal rendelkezik, és ismeri az állatkísérletek etikai elveit, jogi szabályait.

Állatkísérletet az végezhet, a kísérleti állatot az gondozhatja, felügyelheti, aki erre képesítő oktatásban részesült.

6. Állatvédelem a Szegedi Tudományegyetemen

Az egyetem egyike az állatkísérletek végzésére jogosult intézményeknek. Küldetésének megfelelően nagy jelentőséget tulajdonít a tudományos kutatásoknak és ezeken belül az állatkísérletes kutatásoknak. Ez utóbbiakra vonatkozó álláspontja megtalálható az SZTE honlapján a <http://www.u-szeged.hu/object.3fa73d37-277e-469b-886c-658a796f16c8.ivy> helyen. Ugyanitt más, hasznos dokumentumok is elérhetők, így többek között az **MTA osztályközi Állatkísérleti Tudományos Bizottságának álláspontja az állatok tudományos célra történő felhasználásáról** valamint az SZTE MÁB működési szabályzata és kísérletek engedélyezéséhez szükséges, letölthető űrlapok.

A Szegedi Tudományegyetem hivatása humánus elveinek megfelelően fontosnak tartja az itt folyó állatkísérletes munkában az állatvédelem szempontjainak érvényesítését. Orvosi karán már 1992-ben, saját kezdeményezésből, az országban először Állatvédő Tudományetikai Bizottságot hozott létre, amely a mai MÁB elődjének tekinthető. Az egyetemen folyó állatkísérletes kutatásokra vonatkozóan kötelező érvényű etikai kódex van érvényben.

7. A Szegedi Tudományegyetem állatkísérleti etikai kódexe

Az SZTE álláspontja szerint az állatkísérletek társadalmi hasznossága, nélkülözhetetlensége és erkölcsi alapjai megkérdőjelezhetetlenek. Fontosnak tartjuk ugyanakkor, hogy az állatokon folytatott kutatásokban érvényesüljenek az alábbi elvek.

1. Az állatok szállítása, gondozása, tartása, takarmányozása és felhasználása legyen összhangban az állatvédelmi törvény előírásaival.
2. Állatok felhasználásával járó kutatásokat úgy kell tervezni és végrehajtani, hogy azok az emberi vagy állati egészség és a társadalom javára szolgáló tudást gyarapítsák.
3. A kutatónak erkölcsi kötelessége minden kísérletet állatkíméleti szempontból is végiggondolni.

4. A kutatóknak és a személyzetnek megfelelően képzettnek kell lenniük élő állatokon végzett beavatkozásokban. Képzésükről megfelelő formában gondoskodni kell. A képzés foglalja magában az állatok helyes gondozásának, a velük való humánus bánásmódnak és az alapvető beavatkozási módszereknek az elsajátítását.
5. Az állatok tartása fajuknak megfelelő legyen. Tartásukat, táplálásukat és gondozásukat állatorvos, vagy olyan kutató felügyelje, aki kellően képzett és tapasztalt a tartott, vagy tanulmányozott faj megfelelő gondozásában és a vele való bánásmódban. Szükség esetén állatorvosi ellátásban kell részesíteni az állatokat.
6. Tudományos célra a megfelelő fajú állatokat kell alkalmazni. Számuk a statisztikailag értékelhető eredményekhez szükséges minimum legyen, ugyanakkor kerülni kell az ennél kisebb számú egyed felhasználását is (ez nyilvánvalóan állati életek pazarlása lenne). Ahol lehetséges és észszerű, alkalmazandóak a kiegészítő módszerek, pl. matematikai modellek, *in vitro* rendszerek, stb.
7. Amennyiben az állatkísérlet tudományos megfontolásaival nem összeegyeztethetetlen, a következő szabályokat kell betartani. Az állatok felhasználása során el kell kerülni, vagy minimalizálni kell kényelmetlenség- ("diszkomfort") és fájdalomérzetüket. Hacsak az ellenkezőjét nem bizonyítják az adott esetben, a kutatóknak abból kell kiindulni, hogy olyan eljárások, amelyek fájdalmat okoznak emberben, ugyanezt idézik elő állatokban is. Az állatokon végzett olyan eljárásokat, amelyek több mint pillanatnyi, vagy több mint csekély fájdalommal járnak, megfelelő nyugtatás, fájdalomcsillapítás, vagy érzéstelenítés alkalmazásával kell végezni. Sebészi, vagy más fájdalmas beavatkozást nem érzéstelenített, izomrelaxánssal kezelt állaton nem szabad végezni.
8. Ha a kísérlet során az állatot hosszantartó és káros hatás éri, azt újabb vizsgálatra felhasználni nem szabad. Az olyan állatok életét, amelyek egyébként súlyos vagy tartós, nem csillapítható fájdalmat éreznének, humánus módon ki kell oltani.
9. Állatok felhasználásával folyó kutatások a Szegedi Tudományegyetemen kizárólag a Munkahelyi Állatkísérleti Bizottság hozzájárulásával az állategészségügyi hatóság engedélyével folynak.
10. Az SZTE kutatói nem kötnek olyan kutatási szerződést, továbbá nem támogatnak olyan közleményt, amely ezeknek az etikai elveknek nem felel meg.

Irodalomjegyzék

15. WMA - DECLARATION OF HELSINKI - Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. <http://www.wma.net/e/policy/b3.htm>)
16. Hellems A, Bunch BH: The Timetables of Science. Simon & Schuster, New York 1988.
17. Nicoll CS, Russell SM: Editorial: Analysis of Animal Rights Literature Reveals the Underlying Motives of the Movement: Ammunition for Counter Offensive by Scientists. *Endocrinology* 127:985-989, 1990.
18. Newkirk I. in: Washington Post, November 13, 1983.
19. Newkirk I. in: Chronicle of Higher Education, 1999. November 12.
20. Newkirk I. in: Washingtonian 1986. August.
21. Fox M. in: The Inhumane Society, New York 1990.
22. Pacheco A. in: Gazette Mail, Charleston, 1989 January 15.
23. Matthews D. in: USA Today 1994. July 27).
24. Vlasak J. 2003 National Animal Rights Conference, Los Angeles, 2003.
25. Regan T. The Case for Animal Rights. University of California Press, Berkeley 1983.
26. Singer P. Animal Liberation. Avon Books, New York 1977.
27. Bentham J. Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Athlone Press, London 1970.

28. Cohen C. The Case for the Use of Animals in Biomedical Research. *New Engl J Med* 315: 865-870, 1986.
29. European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes. Strasbourg, 18. III. 1986,
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/123.htm>.